

سال دوازدهم / زمستان ۱۴۰۲

بازسازی اجتماعی در رسانه‌های رسمی نظام آموزشی:

تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی

• سیروس منصورى^۱، زهرا یحیایی^۲

تاریخ دریافت: ۰۲/۵/۴ ، تاریخ تایید: ۰۲/۹/۱۱

Doi: <https://doi.org/10.22034/scm.2024.184784>

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه از منظر میزان توجه به مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی بود. در طرح پژوهش از دو روش تحلیل محتوای کمی و کیفی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه و کل جامعه آماری برای نمونه در نظر گرفته شده است. برای گردآوری داده‌ها از چک‌لیست محقق ساخته، استفاده شد. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که در مجموع ۲۳۸ مورد به مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی اشاره شده است که از این میزان بیشترین توجه به مؤلفه اجتماعی با فراوانی ۹۰ (۳۷/۹ درصد) و بعد از آن مؤلفه فرهنگی با فراوانی ۸۶ (۳۶/۱۳ درصد) قرار دارد و هریک از مؤلفه‌های اقتصادی و سیاسی با فراوانی ۳۱ (۱۳ درصد) دارای کمترین فراوانی بودند. همچنین نتایج آزمون خی دو نشان داد که تفاوت معناداری بین میزان توجه کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه در ارتباط با مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی وجود دارد.

واژگان کلیدی: بازسازی فرهنگی، بازسازی اقتصادی، بازسازی سیاسی، بازسازی اجتماعی، برنامه درسی.

۱. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اراک، اراک، ایران (نویسنده مسئول)؛ smansoori06@gmail.com
۲. کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی دانشگاه اراک، اراک، ایران؛ zahrayahyaei6973@gmail.com

مقدمه

مصلحان و اندیشمندان برای ایجاد اصلاح^۱ و تغییر جامعه همواره تلاش می‌کردند. آثار عواملی چون بیکاری، نابرابری اقتصادی در حال گسترش، بی‌ثباتی خانواده‌ها، آلودگی، بی‌سوادی، کمبود مستمری‌های بازنشستگی و مراقبت‌های بهداشتی، خشونت و مسائلی از این قبیل روزبه‌روز آشکارتر می‌شود. از طرف دیگر برای کسانی که عمیقاً به آموزشی معتقدند که سزاوار نام آموزش است، ما را بر آن می‌دارد که پرسیم آیا آموزش در به چالش کشیدن این موقعیت و مشارکت در ساختن جامعه‌ای که ارزش‌ها کمتر خودخواهانه و بیشتر از لحاظ فردی و اجتماعی رهایی‌بخش باشند، نقش بنیادینی بازی می‌کند (اپل^۲، ۱۳۶۳). در واقع آموزش و پرورش از یک سو تحت تأثیر عوامل تأثیرگذار سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جامعه قرار دارد و از سویی خود با تربیت نسل بعدی عامل مهمی در ایجاد تغییر در جامعه است. به همین دلیل محتوای آموزشی ارائه شده به دانش آموزان نقش قابل توجهی بر چگونگی تربیت آن‌ها برای جامعه دارد (Pesikan, 2021). به همین دلیل بسیاری از متخصصان تربیتی به جای توجه به انتقال فرهنگ در فرایند تربیت از اصطلاح بازسازی اجتماعی استفاده می‌کنند. برای بسیاری از این صاحب‌نظران، درک مفاهیمی همچون فرصت‌های آموزشی برابر به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های عدالت اجتماعی (Medina-Garcia, 2020; Hart, 2019) باید محور برنامه‌های درسی باشد. چرا که درک چنین مفاهیمی و به چالش کشیدن چنین مسائلی است که منجر به تربیت افرادی خواهد شد که در آینده بتوانند درست فکر کنند و بتوانند در مواجهه با مسائل و مشکلاتی که در زندگی با آن‌ها روبرو می‌شوند، تصمیم‌گیری‌های درستی داشته باشند (organization for economic co operation and development, 2019; Walker, 2018) این موضوعات و چالش‌ها کلیدواژه‌های رویکرد بازسازی اجتماعی در برنامه درسی را تشکیل می‌دهند.

نظریه بازسازی اجتماعی عمدتاً از دیدگاه جورج کونتز صاحب‌نظر تعلیم و تربیت و از رهبران سیاسی طرفدار آزادی‌های مدنی نشأت گرفته است (گوتگ^۳، ۱۳۹۲). کونتز در مفهوم‌پردازی دیدگاه بازسازی اجتماعی تلاش داشت به مربیان پیشرفت‌گرا توصیه کند که مسائل اقتصادی و اجتماعی عصر خود را در نظر گرفته و از مدارس به‌منظور کمک به اصلاح جامعه استفاده کنند (ارنشتاین و هانکینز^۴، ۱۳۸۴). به نظر وی بنیان‌های عمل‌گرایی علی‌رغم

1 Improvement

2 Apple

3 Gutek

4 Ornstein & Hunkins

تمرکز خود بر روی تغییر، ناتوان از حل مشکلات جامعه هستند. کونتز در اثر خود با نام «آیا مدارس شهامت ایجاد نظام اجتماعی نوین را دارند؟» به این موضوع می‌پردازد که مدرسه نه تنها کانونی برای اندیشیدن درباره تمدن، بلکه باید مکانی برای ساختن تمدن باشند (Flinders, 2000). علاوه بر کونتز، دیدگاه‌های براملد در قالب آثاری همچون «به سوی فلسفه بازسازی شده در آموزش و پرورش» و «آموزش و پرورش همچون یک نیرو» این رویکرد را مفهوم‌پردازی کرده است. وی بازسازی‌گرایی را فلسفه ارزش‌ها و غایت‌ها معرفی کرده و تأکید می‌کند که آموزش و پرورش باید بیش از پیش مطالعه وضعیت موجود جامعه را به‌عنوان بخش مهمی از آموزش در نظر بگیرند (صادقی، ۱۳۹۴) و چالش‌ها و معضلات موجود جامعه را در برنامه درسی بگنجانند. در نتیجه در چنین دیدگاهی نقش مدرسه به چالش کشیدن نقدهای حاکم بر جامعه است. بر این اساس در این دیدگاه به جای آموزش صرف مفاهیم مربوط به ساختار و نهادهای قدرت، به دنبال افزایش تحلیل سیاسی و درک روابط قدرت و توسعه توانایی‌های دانش‌آموزان در به نقد کشاندن این ساختارها است (Gallard Martínez & Chapman, 2023). این گروه بیشتر بر این باورند که معلم در فرایند اجرای برنامه درسی باید فعالانه کنشگری کند و به جای اجرای صرف برنامه‌های درسی دیکته شده، نقادانه به تحلیل آن‌ها برای روشن ساختن زوایای پنهان برنامه درسی سیاسی باشند، لذا در چنین دیدگاهی معلمان نمی‌توانند بی‌طرف باشند (Stephens, 2023).

از طرف دیگر فضای حاکم بر نظام تربیتی کنونی می‌طلبد که مسائل و چالش‌های اساسی جامعه وارد فضای برنامه درسی گردد و براساس رویکردهای شناخته‌شده‌ای همچون رویکرد حل مسئله، دانش‌آموزان با روشی علمی مسائل را درک کنند و روش‌های مناسب پاسخگویی به آن را بیاموزند. فارغ از وضع موجود که شکاف نسلی نمونه بارز آن است و در متون تخصصی به نسل جدید، نسل زد یا نسل بومیان دیجیتال یاد می‌شود، اسناد بالادستی همچون سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز به تربیت سیاسی متناسب با شرایط روز توجه ویژه‌ای داشته‌اند. برای مثال در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از تربیت یادگیرندگان متناسب با شرایط و مقتضیات جامعه مورد توجه ویژه واقع شده است (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). در واقع در دیدگاه بازسازی‌گرایی اعتقاد بر این است که مسائل جامعه باید در متن برنامه درسی قرار داده شود و مدرسه به دنبال اصلاح و بازسازی بحران‌های جامعه باشد (Aktan, 2021). همین نگاه عملاً در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) که برنامه درسی باید مسائل جامعه را در فرایند تربیت مدنظر قرار دهد، به‌روشنی نشان داده است. به همین جهت فهم و بررسی برنامه درسی علوم اجتماعی متناسب با فضای حاکم بر جامعه که عمده‌تاً یک

فضای پیچیده، چندبعدی، دیجیتال است و دانش‌آموزانی که تحت عنوان بومیان دیجیتال از آن‌ها نام برده می‌شود، اساساً با برنامه درسی سنت‌گرا ضرورت دارد.

همچنین بررسی پیشینه پژوهش نیز نشان می‌دهد که پژوهشگران ایرانی و خارجی دغدغه قابل توجهی در بررسی جوانب نظریه بازسازی اجتماعی داشته‌اند که در جدول یک برخی از پژوهش‌های صورت گرفته و نتایج آن در این ارتباط ارائه شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته مرتبط با رویکرد بازسازی اجتماعی

پژوهشگر/پژوهشگران	سال انتشار	نتایج پژوهش
علی‌پور و همکاران	۱۳۸۸	کم‌توجهی به مهارت‌های تفکر انتقادی در کتاب‌های دوره متوسطه
رضوی و همکاران	۱۳۸۹	عدم مطلوبیت وضعیت تربیت سیاسی در برنامه درسی دوره ابتدایی
احمدی	۱۳۸۹	محافظه‌کار و منفعل بودن تربیت سیاسی در ایران
منیری‌فر	۱۳۹۱	بی‌توجهی کتاب‌های درسی به نقادی و کنجکاوی
درخواه، مزیدی و مفیدی	۱۳۹۱	عدم وضع مطلوب مؤلفه‌های دموکراسی در کتاب‌های درسی
قلناش	۱۳۹۱	جهت‌گیری محافظه‌کارانه در تربیت شهروندی
نجفی، سبحانی‌نژاد و هرندی	۱۳۹۴	بر کم‌توجهی کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه به بعد فرهنگی
وفائی و سبحانی‌نژاد	۱۳۹۴	کم‌توجهی به تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان
احمدی و مختاری	۱۳۹۸	کم‌توجهی به مؤلفه اقتصادی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه
رشیدی، امیری و سیف‌الله-زاده	۱۳۹۸	ترویج مؤلفه‌های سیاسی و ایدئولوژیک انقلاب اسلامی به‌عنوان رویکرد غالب در کتاب‌های جامعه‌شناسی در رشته علوم انسانی
منصوری و بهجتی اردکانی	۱۴۰۰	کم‌توجهی به تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان
عقیلی	۱۴۰۰	عدم توازن توزیع ارزش‌های اخلاقی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی
عابدینی‌بلترک و صفار حیدری	۱۴۰۰	بی‌توجهی کتاب‌های درسی به نقادی و کنجکاوی
Oyelade	1999	چگونگی استفاده از رویکرد بازسازی اجتماعی در بازسازی فرهنگی در نظام آموزشی نیجریه
Breithorde & Swiniarski	1999	عوامل و عناصر شکل‌دهنده یک معلم در تراز شهروند جهانی

پژوهشگر/پژوهشگران	سال انتشار	نتایج پژوهش
Woolman	2021	مقایسه چهار کشور افریقایی و چگونگی استفاده آن‌ها از رویکرد بازسازی اجتماعی در نظام آموزشی
Noah & Dosunmu	2011	چگونگی استفاده از مفاهیم مربوط به صلح مبتنی بر ایده‌های بازسازی اجتماعی
Lgwe, R., & Rufai	2013	چگونگی استفاده از رویکرد بازسازی اجتماعی در نظام برنامه درسی نیجریه
Toledo & Enright	2022	تأثیرگذاری برنامه درسی مبتنی بر پروژه متکی بر موضوعات محلی مرتبط با فضای فرهنگی بر ارتباطات قوی‌تر و شکل‌دهی پیوند بین موضوع با زندگی واقعی
Woods	2023	تنوع‌بخشی به برنامه‌های درسی در آموزش عالی شنیدن صدای رنگین‌پوستان

با این حال بررسی مؤلفه‌های برنامه درسی بازسازی اجتماعی در کتاب‌های درسی به شکل منسجم یکی از بحث‌هایی است که در پژوهش‌ها غافل مانده است. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع، مسئله اصلی در این پژوهش بررسی وضعیت مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی در کتاب‌های درسی است و از بین کتاب‌های درسی با توجه به موضوع پژوهش کتاب مطالعات اجتماعی متوسطه که یکی از کتاب‌های درسی مرتبط با این حوزه است، مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس پژوهش در پی پاسخ به دو سؤال زیر طرح گردیده است:

- ۱- تا چه میزان در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه به مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی توجه شده است؟
- ۲- آیا در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه تفاوت معنی‌داری بین مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی وجود دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر ترکیبی از نوع ترکیبی توضیحی است که در دو مرحله کمی و کیفی اجرا شده است. در بخش کمی از روش تحلیل محتوای کمی استفاده شده است به این ترتیب که ابتدا با استفاده از ادبیات بازسازی اجتماعی شاخص‌ها و مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی استخراج

شد سپس با استفاده از نظر کارشناسان مطالعات برنامه درسی اعتبار شاخص‌ها مشخص شدند. براساس شاخص‌ها چک‌لیست بازسازی اجتماعی تدوین شد. در بخش کیفی با روش تحلیل محتوای کیفی از نوع جهت‌دار یا هدایت‌شده انجام شده است. بدین معنی که براساس مقولات مشخص شده به شیوه متنی چگونگی پرداختن به مقولات توصیف شده و سامان می‌یابند (Mayring, 2004). در این پژوهش داده‌ها به صورت متنی و کیفی ارائه شده‌اند و تلاش شده است که مضامین پنهان متون، مفاهیم و ارتباط بین این مفاهیم واکاوی شود. لذا پژوهش حاضر را می‌توان یک پژوهش ترکیبی قلمداد نمود. جامعه آماری در این پژوهش کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ شامل کتاب‌های هفتم، هشتم و نهم هست که در دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری آموزش و پرورش به چاپ رسیده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، چک‌لیست ساخته شده از مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی است که از طریق مطالعه ادبیات تحقیق براساس مؤلفه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. برای ارزیابی روایی شاخص‌های بازسازی اجتماعی، از روایی محتوایی استفاده شد. برای بررسی روایی محتوایی به شکل کمی، از ضریب روایی محتوا (CVR) براساس نظر ۹ تن از متخصصان مطالعات برنامه درسی استفاده شد (جدول ۳ و ۴). و سرانجام فهرست نهایی شاخص‌های بازسازی اجتماعی در قالب چهار مؤلفه اصلی و ۳۱ شاخص عملیاتی تعیین شدند. روایی ابزار براساس شاخص CVI، ۰/۹۰ و پایایی نیز براساس ضریب توافق ۹۵ درصد به دست آمد.

جدول ۲: مؤلفه‌ها و شاخص‌های بازسازی اجتماعی

مؤلفه‌ها	شاخص‌های عملیاتی مؤلفه موردنظر	منابع شاخص‌ها
فرهنگی	بررسی نقادانه میراث فرهنگی	گوتک، ۱۳۹۱؛ Oyelade, 2011 به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صادقی، ۱۳۹۴؛ صالحی عمران، عابدینی بلتریک و منصور، ۱۳۹۷
	توجه به توسعه و تعامل فرهنگی در سطح جهانی و بین‌المللی	Toffler, 1971؛ کاوسی، احمدزاده و ستوه یگانه، ۱۳۹۱
	نفی بی‌برنامگی در زندگی	Toffler, 1971؛ کهندانی، شیرازی و عسگری، ۱۳۹۴
	نفی دل‌مشغولی‌های بی‌ارزش	Toffler, 1971؛ کهندانی، شیرازی و عسگری، ۱۳۹۴

مؤلفه‌ها	شاخص‌های عملیاتی مؤلفه مورد نظر	منابع شاخص‌ها
	توجه به تنوع قومی، مذهبی و زبانی	Toffler, 1971 نقل از کریمی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Shaffer, 2008؛ آینده بان، ۱۳۹۶
	توجه به نزول ارزش‌های اخلاقی	کاونتس، ۱۹۳۲ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ تافلر و تافلر، ۱۹۹۵ به نقل از کریمی و همکاران، ۱۳۹۷؛ سلطانی رنای، ۱۳۹۱
اجتماعی	توجه به فرصت‌های آموزشی برابر	Shaffer, 2008؛ صادقی ۱۳۹۴؛ عقیلی، ۱۴۰۰
	تبعیض و نابرابری اجتماعی	کاونتس، ۱۹۳۲ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ گوتک، ۱۳۹۱؛ شیرو، ۲۰۰۷ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴
	برابری انسان‌ها فارغ از رنگ و نژاد	شیرو، ۲۰۰۷ نقل از بهمنی و همکاران ۱۳۹۴؛ کاونتس، ۱۹۳۲ به نقل از گوتک، ۱۳۹۲
	نگریستن به مشکلات اجتماعی به دید مسئله	گوتک، ۱۳۹۱، صادقی، ۱۳۹۴
	دوری از خشونت	باسلر، ۲۰۱۰ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ Shaffer, 2008؛ گوتک، ۱۳۹۱
	آگاهی و درک مسائل اجتماعی منطقه‌ای و بین‌المللی	شیرو، ۲۰۰۷ نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ گوتک، ۱۳۹۱
	داشتن نگرش انتقادی	کاونتس به نقل از اوزمن و کراور، ۱۳۸۷؛ شیرو، ۲۰۰۷ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صادقی، ۱۳۹۴؛ شمشیری و ایزدپناه، ۱۳۹۲
	جهان‌وطنی	باسلر، ۲۰۱۰: به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ ارنشتاین و هانکینز ۱۳۸۴
	بازار آزاد	کریمی، ۱۹۹۷ به نقل از بهور، نادری و فتاحی، ۱۳۹۹؛ برگن، ۲۰۰۳ به نقل از محمدزاده و یحییوی دیزج، ۱۳۹۶
اقتصادی	تعامل پویا با اقتصادهای دنیا	سویل و همکاران، ۲۰۰۷ به نقل از بهور، نادری و فتاحی، ۱۳۹۹؛ برگن، ۲۰۰۳ به نقل از محمدزاده و یحییوی دیزج، ۱۳۹۶
	عدم پذیرش استثمار در اقتصاد	میلانی، ۱۳۹۴؛ منصوری، ۱۳۷۴
	آینده‌نگری	شیرو، ۲۰۰۷ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ راویج، ۲۰۱۱ به نقل از صادقی، ۱۳۹۴؛ باسلر، ۲۰۱۰ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴

مؤلفه‌ها	شاخص‌های عملیاتی مؤلفه مورد نظر	منابع شاخص‌ها
	توجه به مالکیت فکری و معنوی	پورسلیمانی، ۱۳۸۶؛ اسلامی، ۱۳۸۸
	آگاهی و درک مسائل اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی	شیرو، ۲۰۰۷ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ گوتک، ۱۳۹۲
	توجه به حق مسکن و حق کار	اپل، ۱۳۶۳؛ استانلی، ۱۳۸۱؛ شفیعی، ۱۳۹۹
	اختلاف طبقاتی	گوتک، ۱۳۹۲؛ راویج، ۲۰۱۱ به نقل از صادقی، ۱۳۹۴
سیاسی	حق انتقاد به مسئولین	اپل، ۱۳۶۳؛ کاونتس به نقل از اوزمن و کراور، ۱۳۸۷؛ بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صادقی، ۱۳۹۴؛ شمشیری و ایزدپناه، ۱۳۹۲
	حق انتقاد به نهادهای اجتماعی	اپل، ۱۳۶۳؛ کاونتس به نقل از اوزمن و کراور، ۱۳۸۷؛ بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صادقی، ۱۳۹۴؛ شمشیری و ایزدپناه، ۱۳۹۲
	پاسخگویی نهادهای اجتماعی	فیضی و زارع، ۱۳۹۴؛ ذاکری، اسدی و لطفی، ۱۳۹۰؛ قادری، ۱۳۹۵
	اصلاح نهادهای اجتماعی	کونتز به نقل از اوزمن و کراور، ۱۳۸۷؛ گوتک ۱۳۹۲، استنلی، ۱۳۸۱
	آزادی بیان	درخواه، مزیدی و مفیدی، ۱۳۹۱؛ شمشیری و ایزدپناه، ۱۳۹۲
	آگاهی و درک مسائل سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی	بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ گوتک، ۱۳۹۱
	توجه به کثرت‌گرایی سیاسی	عباس زاده و سوری، ۱۳۹۲
	حق تصمیم‌گیری افراد بر سرنوشت سیاسی خویش	باسلر، ۲۰۱۰ به نقل از بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴؛ براملد ۱۹۷۶ به نقل از اوزمن و کراور ۱۳۸۷
	توجه به تشخیص و انتخاب اصلح در انتخابات	امامی میبدی و میرمحمدی میبدی، ۱۳۹۳؛ شفیعی، ۱۳۸۹

در جدول ۳ و ۴ وضعیت روایی محتوایی شاخص‌های مربوط به مؤلفه‌های چهارگانه فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مشخص شده است.

جدول ۳: CVR شاخص‌های مربوط به مؤلفه فرهنگی و اجتماعی

اجتماعی		فرهنگی	مؤلفه‌ها
۰.۷۸	جهان‌وطنی		
۰.۷۸	داشتن نگرش انتقادی		
۰.۷۸	آگاهی و درک مسائل اجتماعی منطقه‌ای و بین‌المللی		
۰.۷۸	دوری از خشونت		
۱	نگریستن به مشکلات اجتماعی به دید مسئله		
۱	برابری انسان‌ها فارغ از رنگ و نژاد		
۱	تبعیض و نابرابری اجتماعی		
۱	توجه به فرصت‌های آموزشی برابر		
۰.۷۸	توجه به نزول ارزش‌های اخلاقی		
۰.۷۸	توجه به تنوع قومی، مذهبی و زبانی		
۰.۷۸	نفی دل‌مشغولی‌های بی‌ارزش		
۰.۷۸	نفی بی‌برنامگی در زندگی		
۱	توجه به توسعه و تعامل فرهنگی در سطح جهانی و بین‌المللی		
۱	بررسی نقادانه میراث فرهنگی		
CVR	شاخص‌ها		

جدول ۴: نتایج cvr شاخص‌های مربوط به مؤلفه اقتصادی و سیاسی

سیاسی		اقتصادی	مؤلفه‌ها
۱	توجه به تشخیص و انتخاب اصیل در انتخابات		
۱	حق تصمیم‌گیری افراد بر سرنوشت سیاسی خویش		
۱	توجه به کثرت‌گرایی سیاسی		
۰.۷۸	آگاهی و درک مسائل سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی		
۱	آزادی بیان		
۱	اصلاح نهادهای اجتماعی		
۱	پاسخگویی نهادهای اجتماعی		
۱	حق انتقاد به نهادهای اجتماعی		
۱	حق انتقاد به مسئولین		
۰.۷۸	اختلاف طبقاتی		
۱	توجه به حق مسکن و حق کار		
۰.۷۸	آگاهی و درک مسائل اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی		
۱	توجه به مالکیت فکری و معنوی		
۰.۷۸	آینده‌نگری		
۰.۷۸	عدم پذیرش استثمار در اقتصاد		
۱	تعامل پویا با اقتصادهای دنیا		
۰.۷۸	بازار آزاد		
CVR	شاخص‌ها		

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، در بخش کمی از آمار توصیفی (جدول فراوانی، درصد و میانگین) و آزمون خی دو و در بخش کیفی از تحلیل متن استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

سؤال اول: تا چه میزان در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه به مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی توجه شده است؟

جدول شماره (۵): توزیع و درصد فراوانی شاخص‌های فرهنگی بازسازی اجتماعی در

کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه

مؤلفه	شاخص‌ها	مطالعات هفتم		مطالعات هشتم		مطالعات نهم		جمع
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
فرهنگی	بررسی نقادانه میراث فرهنگی	۲	۱۳/۴	۰	۰	۰	۰	۲/۳
	توجه به توسعه و تعامل فرهنگی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی	۴	۲۶/۷	۴	۸/۴	۰	۰	۹/۳
	نفی بی‌برنامگی در زندگی	۰	۰	۲	۴/۲	۱	۴/۳	۳/۵
	نفی دل‌مشغولی‌های بی‌ارزش	۰	۰	۱	۲/۱	۱	۴/۳	۲/۳
	توجه به تنوع قومی، مذهبی و زبانی	۴	۲۶/۷	۳۶	۷۵	۱۹	۸۲/۶	۶۸/۶
	توجه به نزول ارزش‌های اخلاقی	۵	۳۳/۴	۵	۱۰/۴	۲	۸/۷	۱۳/۹
	جمع	۱۵	۱۰۰	۴۸	۱۰۰	۲۳	۱۰۰	۸۶

تحلیل داده‌های حاصل در جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که در مجموع شاخص «توجه به تنوع قومی، مذهبی و زبانی» با فراوانی ۵۹ و درصد فراوانی ۶۸/۶ درصد بیشترین فراوانی را در بین سه کتاب مورد بررسی به خود اختصاص داده است و پس از آن شاخص «توجه به نزول ارزش‌های اخلاقی» با فراوانی ۱۲ و درصد فراوانی ۱۳/۹ درصد قرار دارد. همچنین کمترین

توجه از بین شاخص‌های فرهنگی بازسازی اجتماعی مربوط به شاخص‌های «بررسی نقادانه میراث فرهنگی» و «نفی دل‌مشغولی‌های بی‌ارزش» هرکدام با فراوانی ۲ و درصد فراوانی ۲/۳ درصد است.

در ارتباط با شاخص «بررسی نقادانه میراث فرهنگی» تحلیل انجام شده نشان داد که در کتاب‌های مورد بررسی بیشتر به توصیف میراث فرهنگی پرداخته شده است؛ و به‌ندرت به نقد و به چالش کشیدن میراث فرهنگی توجه شده است برای مثال تنها یک‌بار در صفحه ۹۸ کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم متوسطه در ارتباط با نقد میراث فرهنگی آمده است که: «این‌وجود نباید فراموش کرد که استفاده از این کاخ‌ها و بناها (تخت جمشید) منحصر به پادشاهان ظالم و ستمگر بود و زمانی، حاکمانی حکومت می‌کردند که برای مردم و رأی آن‌ها، ارزشی قائل نبودند و حقوق آن‌ها را پایمال می‌کردند». که در مقایسه با حجم کتاب‌ها بسیار ناچیز است. به‌عبارت‌دیگر کتاب‌های درسی به‌گونه‌ای طراحی شده که صرفاً هنجارها و میراث فرهنگی را به دانش‌آموزان انتقال می‌دهد و نگاه نقادانه‌ای به میراث فرهنگی ندارد.

یا در ارتباط با توجه به توسعه و تعامل فرهنگی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی صرفاً به بحث گردشگری توجه به صنعت گردشگری و چگونگی برخورد محبت‌آمیز همراه با احترام به گردشگران خارجی است که به ایران می‌آیند و معرفی و شناساندن مکان‌های دیدنی و صنایع‌دستی به آن‌ها است و به جنبه‌های دیگر تعامل و ارتباطات فرهنگی کمتر پرداخته شده است و نوعی تعامل یک‌طرفه دیده می‌شود. چنان‌چه در کتاب‌های مطالعات اجتماعی هفتم و هشتم از هشت مورد واحد تحلیل مضمون شش مورد (در صفحات ۹۱، ۹۴، ۱۰۰ و ۱۰۲ در کتاب مطالعات هفتم و صفحات ۱۱۸ و ۱۴۱ کتاب مطالعات هشتم) به صنعت گردشگری اختصاص داده شده و تنها دو مورد (صفحات ۱۱۸ و ۱۲۸ کتاب مطالعات هشتم) به جنبه‌های دیگر ارتباطات و تعاملات فرهنگی پرداخته شده است و همچنین در کتاب مطالعات اجتماعی نهم به این شاخص اشاره نشده است. همچنین در ارتباط با مقوله «نفی دل‌مشغولی‌های بی‌ارزش از جمله عوارض بحران هویت، نداشتن برنامه و هدف در زندگی است. انسانی که دچار بحران هویت شده است، نمی‌تواند برای زندگی خود طرح و برنامه منسجمی تهیه کند. چون چنین شخصی علاوه بر این‌که از درک اهداف اصلی حیات خود ناتوان است، در ایجاد انسجام بین هدف‌ها و وظایف عادی زندگی نیز دچار حیرت و سردرگمی است. هم‌چنین با توجه به این‌که بحران هویت مهم‌ترین آسیب اجتماعی ایران در این دوره است و همین‌طور با توجه به

این که دوره نوجوانی دوره مهمی در زندگی انسان است به نظر می‌رسد توجه مؤلفان کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول به این شاخص (نفی بی‌برنامگی در زندگی) بسیار ضعیف بوده باشد. به طوری که در صفحه ۴۵ مطالعات هشتم عنوان شده که «اعتیاد به بازی‌های رایانه‌ای یا اینترنت باعث اختلال در زندگی و تحصیل شما می‌شود. فقط ساعت خاصی را به این کار اختصاص بدهید».

علاوه بر این در ارتباط با توجه به تنوع قومی، مذهبی و زبانی عمدتاً جنبه دانشی و شناخت نسبت به اقوام مذاهب و زبان‌ها مورد توجه بوده است برای مثال: در درس ویژگی‌های انسانی و اقتصادی آسیا (کتاب مطالعات اجتماعی هشتم، ص ۱۱۳) آمده است که «در آسیا، اقوام گوناگون با فرهنگ‌های مختلف زندگی می‌کنند. دین، زبان، آداب و رسوم و سبک زندگی مردم در بخش‌های مختلف آسیا، متفاوت است». به نظر می‌رسد در کتاب‌های مورد پژوهش به مواردی همچون توجه به رویکردهای مختلف تاریخی در جغرافیای فرهنگ‌های گوناگون، توجه به سیر تحول فرهنگ‌های مختلف، کمک به درک و بهبود ارتباط‌های بین فرهنگی، کمک به درک و تحمل آراء متفاوت از فرهنگ‌های دیگر، گنجاندن مطالبی در خصوص نحوه روابط بین فرهنگی، نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن‌ها و تولید دانش، گنجاندن تنوعی از تجارب گروه‌های قومی، کمتر پرداخته شده باشد.

در مورد توجه به نزول ارزش‌های اخلاقی در صفحه ۴ مطالعات اجتماعی هفتم، آمده است «هیچ‌کس حق ندارد دیگری را مسخره کند یا به او صدمه بزند» و همچنین در صفحه ۱۳۴ کتاب نهم، آمده «هنگام ارتباط، از مسخره کردن، تحقیر و طعنه زدن اجتناب کنیم» در صفحه ۷ کتاب مطالعات هفتم، نیز آمده «تلاش می‌کنم با زبانم دروغ نگویم یا غیبت نکنم» و صداقت و اجتناب از دروغ‌گویی مورد توجه قرار گرفته است. اما با توجه به جایگاه کتاب مطالعات اجتماعی و نقشی که در جامعه‌پذیر کردن دانش‌آموزان دارد ضرورت دارد که به جنبه‌های دیگر ارزش‌های اخلاقی، مثل عدم تجاوز به حریم خصوصی افراد، داشتن صداقت، شفافیت و احترام به دیگران، گذشت، عدم فریبکاری و تقلب، داشتن انصاف که جزء بد اخلاقی‌های جامعه امروز است بیشتر توجه شود.

جدول شماره (۶): توزیع و درصد فراوانی شاخص‌های اجتماعی بازسازی اجتماعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه

مؤلفه	شاخص‌ها	مطالعات هفتم		مطالعات هشتم		مطالعات نهم		جمع	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
اجتماعی	توجه به فرصت‌های آموزشی برابر	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	تبعیض و نابرابری اجتماعی	۲۰/۸	۵	۱۵/۴	۸	۵۰	۷	۲۲/۳	۲۰
	برابری انسان‌ها فارغ از رنگ و نژاد	۲۹/۱	۷	۷/۷	۴	۲۸/۶	۴	۱۶/۷	۱۵
	نگریستن به مشکلات اجتماعی به دید مسئله	۲۹/۱	۷	۱۵/۴	۸	۷/۱	۱	۱۷/۸	۱۶
	دوری از خشونت	۸/۴	۲	۴۲/۳	۲۲	۷/۱	۱	۲۷/۸	۲۵
	آگاهی و درک مسائل اجتماعی منطقه‌ای و بین‌المللی	۰	۰	۱۳/۵	۷	۰	۰	۷/۸	۷
	داشتن نگرش انتقادی	۱۲/۵	۳	۵/۸	۳	۰	۰	۶/۷	۶
	جهان‌وطنی	۰	۰	۰	۰	۷/۱	۱	۱/۲	۱
	جمع	۱۰۰	۲۴	۱۰۰	۵۲	۱۰۰	۱۴	۱۰۰	۹۰

بر مبنای جدول (۶)، از میان شاخص‌های اجتماعی بازسازی اجتماعی شاخص «دوری از خشونت با فراوانی ۲۵ و درصد فراوانی ۲۷/۸ درصد» و شاخص «تبعیض و نابرابری اجتماعی با فراوانی ۲۰ و درصد فراوانی ۲۲/۳ درصد» به ترتیب دارای بیشترین فراوانی هستند و شاخص «جهان‌وطنی با فراوانی ۱ و درصد فراوانی ۱/۱ درصد» دارای کمترین فراوانی است؛ و به شاخص «توجه به فرصت‌های آموزشی برابر» اشاره‌ای نشده است. بخش کیفی نیز بیانگر این است که در تحلیل شاخص تبعیض و نابرابری اجتماعی در کتاب‌های موردبررسی، در صفحه ۴ کتاب مطالعات هفتم دوره متوسطه دومرتبه به نفی تبعیض در مدرسه اشاره شده است. برای مثال: «هر دانش‌آموزی حق دارد در مدرسه، به اندازه سایر دانش‌آموزان موردتوجه واقع شود و تبعیضی بین او و دیگران وجود نداشته باشد». یا در ارتباط با شاخص برابری انسان‌ها فارغ از

رنگ و نژاد در صفحه ۱۸ کتاب مطالعات هفتم، اصل ۱۹، ۲۰ و اصل ۳۰ قانون اساسی مبنی بر برابری انسان‌ها در برخورداری از حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آورده شده است. همچنین در صفحه ۱۵۱ کتاب نهم اصل ۲۸، ۲۹ و ۳۱ کتاب نهم در ارتباط با وظایف دولت در این زمینه ذکر شده است.

یافته‌های حاصل از تحلیل شاخص دوری از خشونت در کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول متوسطه، نشان‌دهنده نوعی عدم توازن در فراوانی است. به طوری که در کتاب مطالعات هفتم تنها دو بار در صفحه ۴ به این شاخص اشاره شده است. در حالی که در کتاب هشتم ۲۲ مرتبه و در کتاب نهم تنها یک مرتبه به این شاخص اشاره شده است. در کتاب مطالعات هشتم، در فصل سوم (نوجوانان و قانون) مؤلفان کتاب‌های درسی، در درس آسیب‌های اجتماعی و پیشگیری از آن‌ها به پرخاشگری و نزاع به عنوان یک آسیب اجتماعی و راه‌های کنترل آن و همچنین اثرات جبران‌ناپذیری که پرخاشگری می‌تواند بر زندگی فرد به وجود بیاورد اشاره کرده‌اند؛ و سپس به ارائه راه حل‌هایی برای کنترل خشم و عصبانیت پرداخته‌اند. برای مثال: در صفحه ۲۷ کتاب مطالعات هشتم، بیان شده که «این سه قاعده را در هنگام خشم و عصبانیت به خاطر بسپارید ۱ — نباید به وسایل یا اموال خودم و دیگران، صدمه بزنم ۲ — نباید به دیگران صدمه بزنم ۳ — نباید به خودم صدمه بزنم». همچنین در ارتباط با آگاهی و درک مسائل اجتماعی منطقه‌ای و بین‌المللی در کتاب مطالعات هفتم و مطالعات نهم به این شاخص اشاره نشده است. در کتاب مطالعات هشتم، در صفحات ۱۵۶، ۱۵۵، ۱۴۷، ۱۴۵، ۱۴۰، ۱۳۵ و ۱۵۹ به بخشی از مشکلات اجتماعی قاره آفریقا، اروپا و آمریکا اشاره شده است.

در ارتباط با تحلیل شاخص جهان‌وطنی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول متوسطه، تنها یک مصداق از توجه به این شاخص در درس هویت، صفحه ۱۲۵ کتاب مطالعات نهم آورده شده است؛ که بیان می‌کند «امت اسلامی جمعیت بزرگی است که میان آن‌ها با مرزهای جغرافیایی و سیاسی، فاصله نمی‌افتد». با این حال آنچه به نظر می‌رسد این است که مؤلفان سعی کرده‌اند در جهان، مسلمانان را برادران همدیگر معرفی کند و آن را از سایر ملل متمایز کرده است.

جدول شماره (۷): توزیع فراوانی و درصد فراوانی شاخص‌های اقتصادی بازسازی اجتماعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه

مؤلفه	شاخص‌ها	مطالعات هفتم		مطالعات هشتم		مطالعات نهم		جمع
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
اقتصادی	بازار آزاد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	تعامل با اقتصادهای دنیا	۱۶/۷	۲	۲۸/۶	۴	۰	۰	۱۹/۴
	عدم وابستگی به بیگانگان در اقتصاد	۱۶/۷	۲	۰	۰	۲۰	۱	۹/۷
	آینده‌نگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	توجه به مالکیت فکری و معنوی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	آگاهی و درک مسائل اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی	۰	۰	۵۰	۷	۲۰	۱	۲۵/۸
	توجه به حق مسکن و حق کار	۲۵	۳	۰	۰	۴۰	۲	۱۶/۱
	اختلاف طبقاتی	۴۱/۷	۵	۲۱/۴	۳	۲۰	۱	۲۹
	جمع	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۱۴	۱۰۰	۵	۱۰۰

همان‌گونه که در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود. در مجموع سه کتاب، شاخص «اختلاف طبقاتی با فراوانی ۹ و درصد فراوانی ۲۹ درصد» دارای بیشترین فراوانی و شاخص «عدم وابستگی به بیگانگان در اقتصاد با فراوانی ۳ و درصد فراوانی ۹/۷ درصد» کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در کتاب‌های موردبررسی در کل به شاخص‌های «بازار آزاد»، «آینده‌نگری» و «توجه به مالکیت فکری و معنوی» اشاره‌ای نشده است.

همچنین نتایج بخش کیفی گویای این است که در ارتباط با شاخص تعامل با اقتصادهای دنیا در کتاب مطالعات اجتماعی اول متوسطه، در کتاب مطالعات نهم به این شاخص اشاره‌ای نشده است، ولی در کتاب مطالعات هفتم و هشتم در ۶ مورد به این شاخص اشاره شده است. در

کتاب مطالعات هفتم، در درس اوضاع اقتصادی در ایران باستان، صفحه ۱۳۹ به اوضاع اقتصادی ایران در زمان ساسانی پرداخته و بیان می‌کند که «حکومت ساسانی مانع از ارتباط مستقیم تجاری میان چین و روم (اروپا) می‌شد و تمایل داشت که ابریشم چینی توسط بازرگانان ایرانی به روم صادر شود و یا اینکه ابریشم خام پس از آنکه در کارگاه‌های ایران تبدیل به پارچه شد به روم فروخته شود». همچنین در همین درس صفحه ۱۴۰ به رونق تجارت دریایی در زمان ساسانی اشاره شده است: «در دوران ساسانی، تجارت دریایی رونق گرفت و بندرها خلیج فارس، لنگرگاه کشتی‌هایی بودند که به کشورهای دور و نزدیک ایران رفت‌وآمد می‌کردند». در کتاب مطالعات هشتم، در درس ویژگی‌های انسانی و اقتصادی آسیا در صفحات ۱۱۷، ۱۲۶ به تعاملات اقتصادی کشورهای چین، کره جنوبی، تایوان، هنگ‌کنگ، سنگاپور و بعضی کشورهای منطقه اشاره شده است. برای مثال در صفحه ۱۱۷ بیان شده است که «کشور چین در دو دهه اخیر توانسته است با برنامه‌ریزی‌های جدید و توجه به توان داخلی، میزان تولیدات و صادرات خود را به شدت افزایش بدهد و از این راه درآمد اقتصادی و وضع زندگی مردم خود را بهتر کند». همان‌طور که مشاهده می‌شود در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه اشاره‌ای به تعامل اقتصاد ایران معاصر با اقتصادهای دنیا نشده است و این موضوع می‌تواند یکی از نقطه‌ضعف‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی مورد بررسی باشد.

همچنین در ارتباط با عدم پذیرش استعمار در اقتصاد می‌توان گفت که علی‌رغم توصیه‌های مکرری که به اقتصاد مقاومتی در شرایط کنونی اقتصاد ایران می‌شود و جزء سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی ایران است در کتاب مطالعات هشتم به این شاخص توجهی نشده است و در کتاب‌های مطالعات هفتم و نهم تنها در سه مورد به این شاخص اشاره شده است. برای مثال: در درس تولید و توزیع در کتاب مطالعات هفتم صفحه ۳۴ آمده «کشور ما تلاش می‌کند هم تولیدات خود را افزایش دهد و هم با پیشرفت در علم و فناوری کیفیت تولیدات را بهتر کند تا از نظر اقتصادی وابسته به کشورهای خارجی نباشیم». در واقع نظریه پردازان بازسازی مفهومی به این امر در حوزه اقتصاد واقف هستند که جامعه از نظر اقتصادی از یک‌جهت باید با اقتصادهای دنیا تعامل پویا داشته باشد ولی از جهت دیگر کاملاً وابسته نباشد، به گونه‌ای که در عین تعامل استقلال نسبی داشته باشد.

در ارتباط با آگاهی و درک مسائل اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی در کتاب مطالعات هفتم به آن اشاره‌ای نشده است و در کتاب مطالعات هشتم و نهم به‌طور نامتوازن به این شاخص

پرداخته شده است. چنانچه در کتاب مطالعات هشتم ۷ مرتبه و در کتاب مطالعات نهم ۱ مرتبه به این شاخص توجه شده است. در کتاب مطالعات اجتماعی هشتم، در درس ویژگی‌های طبیعی و انسانی اروپا، صفحه ۱۴۰ به همکاری کشورهای اروپایی در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی اشاره شده است. «کشورهای اروپایی، عضو اتحادیه اروپا هستند و باهم در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی، همکاری می‌کنند».

در ارتباط با حق مسکن و حق کار شهروندان در کتاب مطالعات هشتم به این شاخص اشاره‌ای نشده است؛ و در کتاب مطالعات هفتم و نهم بسیار محدود به این شاخص توجه شده است. نکته دیگری که در تحلیل این شاخص قابل توجه است این است که مؤلفان کتاب‌های درسی در کتاب‌های مورد مطالعه بیشتر به آشنایی دانش‌آموزان با اصول قانون اساسی در مورد حق مسکن و حق شغل توجه کرده‌اند و می‌توان گفت که به مشکلات ذکر شده در مورد مسکن و شغل اشاره‌ای نشده است. برای مثال در کتاب مطالعات نهم در درس حقوق و تکالیف شهروندی، صفحه ۱۵۱ به دو اصل ۲۸ و ۳۱ قانون اساسی توجه شده است.

جدول شماره (۸): توزیع فراوانی و درصد فراوانی شاخص‌های سیاسی بازسازی اجتماعی

در کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول متوسطه

مؤلفه	شاخص‌ها	مطالعات هفتم		مطالعات هشتم		مطالعات نهم		جمع	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
سیاسی	حق انتقاد به مسئولین	۱۱/۱	۱	۰	۰	۰	۰	۳/۳	۱
	حق انتقاد به نهادهای اجتماعی	۰	۰	۵/۹	۱	۰	۰	۳/۳	۱
	پاسخگویی نهادهای اجتماعی	۰	۰	۵/۹	۱	۰	۰	۳/۳	۱
	اصلاح نهادهای اجتماعی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	آزادی بیان	۲۲/۳	۲	۱۱/۸	۲	۰	۰	۱۲/۹	۴
	آگاهی و درک مسائل سیاسی	۳۳/۴	۳	۴۷/۱	۸	۴۰	۲	۴۱/۹	۱۳

مؤلفه	شاخص‌ها	مطالعات هفتم		مطالعات هشتم		مطالعات نهم		جمع	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
منطقه‌ای و بین‌المللی									
توجه به کثرت‌گرایی سیاسی		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
حق تصمیم‌گیری افراد بر سرنوشت سیاسی خویش		۳۳/۴	۳	۲۲/۵	۴	۶۰	۳	۳۲/۳	۱۰
توجه به تشخیص و انتخاب اصلح در انتخابات		۰	۰	۵/۹	۱	۰	۰	۳/۳	۱
جمع		۱۰۰	۹	۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۵	۱۰۰	۳۱

نتایج جدول ۸ حاکی از آن است که از میان شاخص‌های مؤلفه سیاسی بازسازی اجتماعی شاخص «آگاهی و درک مسائل سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی با فراوانی ۱۳ و درصد فراوانی ۴۱/۹ درصد» و شاخص «حق تصمیم‌گیری افراد بر سرنوشت سیاسی خویش با فراوانی ۱۰ و درصد فراوانی ۳۲/۳ درصد» به ترتیب دارای بیشترین فراوانی و شاخص‌های «حق انتقاد به مسئولین»، «حق انتقاد به نهادهای اجتماعی»، «پاسخگویی نهادهای اجتماعی» و «توجه به تشخیص و انتخاب اصلح در انتخابات» هر کدام با فراوانی ۱ و درصد فراوانی ۳/۳ درصد کمترین میزان فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. به شاخص‌های «اصلاح نهادهای اجتماعی» و «توجه به کثرت‌گرایی سیاسی» توجه نشده است.

برای مثال در ارتباط با حق انتقاد به مسئولین تنها یک‌مرتبه به آن اشاره شده است. آن‌هم در کتاب مطالعات هفتم، درس اوضاع اقتصادی ایران باستان، به کار ببندیم صفحه ۱۴۲ از دانش‌آموزان خواسته شده که «به‌طور گروهی نمایشنامه‌ای بنویسند و در کلاس اجرا کنند، موضوع نمایشنامه «وضع طبقاتی جامعه در ایران باستان» باشد. نمایشنامه را طوری بنویسید

که در بخشی از آن، فردی در حضور شاه یا بزرگان از ظلمی که به طبقه محروم می‌شود، انتقاد و از حقوق آن‌ها دفاع کند». نکته مهم در پرداختن به انتقاد این است که سناریو به‌گونه‌ای نوشته شده است که وضع موجود مورد نقد قرار نمی‌گیرد بلکه عمدتاً مسئله گذشته مورد توجه قرار می‌گیرد.

در ارتباط با حق انتقاد به نهادهای اجتماعی نیز همانند شاخص حق انتقاد به مسئولین در سه کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های هفتم، هشتم و نهم متوسطه، بسیار ضعیف عمل شده است، برای مثال در کتاب مطالعات هشتم، در درس وظایف دولت، صفحه ۱۸ گفته شده که شهروندان «حق دارند از خدمات دولت در زمینه‌های مختلف بهره‌مند شوند و حق دارند آزادی بیان، اظهار نظر و انتقاد داشته باشند».

همچنین در ارتباط با پاسخگویی نهادهای اجتماعی می‌توان گفت که به‌ندرت مورد توجه قرار گرفته است و تنها در کتاب مطالعات اجتماعی هشتم در درس ساختار و تشکیلات دولت، صفحه ۱۶ به آن اشاره شده است. در این صفحه ضمن آشنایی دانش‌آموزان با نهاد ریاست جمهوری به پاسخگو بودن دولت اشاره شده است. «نئیس‌جمهور و دولتی که تشکیل می‌دهد در برابر ملت ایران، رهبر و مجلس شورای اسلامی مسئول هستند و باید پاسخگو باشند». در ارتباط با اصلاح نهادهای اجتماعی نیز هیچ اشاره‌ای نشده است.

در ارتباط با آزادی بیان که در کتاب مطالعات اجتماعی هفتم در درس من حق دارم در صفحه ۴ ضمن برشمردن تعدادی از حقوق دانش‌آموزان در مدرسه، اشاره می‌کند که «هر دانش‌آموزی حق دارد نظرش را درباره مشکلات درسی یا روش‌های آموزشی در مدرسه، مؤدبانه و محترمانه بیان کند». همچنین در درس چرا به قوانین و مقررات نیاز داریم، در فعالیت صفحه ۱۵ از دانش‌آموزان خواسته شده به گروه‌های ۵ یا ۶ نفر تقسیم شوند و مجسم کنند یک روز را در اردو سپری کرده و مسائلی برای آن‌ها پیش‌آمده است. باهم گفت‌وگو کنند و درباره هر موقعیت تصمیم‌گیری کنند. سرانجام تصمیمات نهایی را به صورت مقررات روی یک کاغذ بنویسند و در کلاس بخوانند. بعدازآن از دانش‌آموزان سؤال شده: «آیا همه اعضا حق اظهار نظر درباره موضوع را داشتند؟» همان‌طور که مشاهده شد، در کتاب مطالعات هفتم به آزادی بیان دانش‌آموزان در مدرسه و در کتاب مطالعات هشتم به آزادی بیان مردم در کشور اشاره شده است. در کتاب مطالعات نهم هم اشاره‌ای به این شاخص نشده است.

در رابطه با آگاهی و درک مسائل سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی در کتاب مطالعات هفتم در درس همدلی و همیاری در حوادث، صفحه ۲۳ بیان شده که ما در هنگام حوادث فقط به یاری هم‌وطنان خود نمی‌شتابیم، بلکه انسان‌های مظلوم و آسیب‌دیده در هر جای جهان که باشند ما نسبت به همه احساس مسئولیت می‌کنیم. برای مثال «هرروزه شاهد هستیم که مردم فلسطین در اثر حملات ناجوانمردانه رژیم اشغالگر قدس، زخمی می‌شوند و یا به شهادت می‌رسند یا در خیرها می‌شنویم مردم برخی کشورها در آسیا و آفریقا به خاطر خشک‌سالی یا فقر و جنگ که گاهی ناشی از دخالت کشورهای زورگو است، کشته شده یا می‌شوند». در کل می‌توان در مورد تحلیل توجه به این شاخص در کتاب‌های مطالعات اجتماعی متوسطه اول گفت که بیشتر به مسائل سیاسی منطقه و دخالت‌های آمریکا و اسرائیل و فعالیت‌های آن‌ها در جنوب غربی آسیا توجه شده است و نگاه بیشتر به امت اسلامی است.

در ارتباط با حق تصمیم‌گیری افراد بر سرنوشت سیاسی خویش در کتاب مطالعات هفتم درس قانون‌گذاری صفحه ۱۷ پس از معرفی قانون اساسی بیان می‌شود که «قانون اساسی در روزهای ۱۱ و ۱۲ آذرماه ۱۳۵۸ به همه‌پرسی گذاشته شد و بیش از ۹۸ درصد مردم به آن رأی مثبت یا آری دادند». همچنین در صفحه ۱۹ در خصوص نمایندگان مجلس شورای اسلامی بیان می‌کند که «نمایندگان منتخب مردم هستند که قوانین عادی را تهیه و تصویب می‌کنند. آن‌ها برای یک دوره چهارساله از سوی مردم مناطق مختلف کشور ما انتخاب می‌شوند».

همچنین در ارتباط با توجه به تشخیص و انتخاب اصلح در انتخابات تنها در یک مورد در صفحه ۱۵ کتاب مطالعات هشتم به آن اشاره شده است، در این صفحه بیان شده که «رأی‌دهندگان باید تلاش کنند تا صالح‌ترین فرد را برای ریاست جمهوری در میان نامزدها شناسایی کنند، فردی که با داشتن برنامه‌ای مناسب، بیشترین میزان تعهد، کاردانی و دوری از فساد را داشته باشد و با جدیت، به دنبال حل مشکلات مردم و جامعه باشد».

جدول شماره (۹): توزیع فراوانی و درصد فراوانی مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول متوسطه

مؤلفه‌ها	مطالعات هفتم		مطالعات هشتم		مطالعات نهم		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
فرهنگی	۱۵	۲۵	۴۸	۳۶/۶	۲۳	۴۸/۹	۸۶	۳۶
اجتماعی	۲۴	۴۰	۵۲	۳۹/۷	۱۴	۲۹/۸	۹۰	۳۷/۸
اقتصادی	۱۲	۲۰	۱۴	۱۰/۷	۵	۱۰/۶	۳۱	۱۳
سیاسی	۹	۱۵	۱۷	۱۲/۹۸	۵	۱۰/۶	۳۱	۱۳
جمع	۶۰	۱۰۰	۱۳۱	۱۰۰	۴۷	۱۰۰	۲۳۸	۱۰۰

بر مبنای جدول (۹)؛ در مجموع ۲۳۸ فراوانی در ارتباط با مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی مشاهده شد که میزان آن در هریک از کتاب‌های مطالعات اجتماعی متفاوت بوده است. به‌طورکلی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم ۶۰ مورد، پایه هشتم ۱۳۱ مورد و در پایه نهم ۴۷ مرتبه به مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی پرداخته شده است. همچنین از بین مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی، مؤلفه اجتماعی با ۳۷/۸ درصد بیشترین توجه، پس از آن مؤلفه فرهنگی با ۳۶ درصد و بعد از آن مؤلفه اقتصادی و سیاسی با ۱۳ درصد کمترین درصد توجه به بازسازی اجتماعی را به خود اختصاص داده‌اند.

سؤال دوم: آیا در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه تفاوت معنی‌داری بین مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی وجود دارد؟

جدول شماره (۱۰): بررسی وجود تفاوت معنادار بین کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول متوسطه از لحاظ پرداختن به نظریه بازسازی اجتماعی

معنی‌داری	درجه آزادی	مقدار خی دو	نهم	هشتم	هفتم	کتاب‌ها	
						بازسازی اجتماعی	
۰,۰۰۱	۲	۵۱,۵۳	۴۷	۱۳۱	۶۰	فراوانی مشاهده شده	مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی
			۷۹,۳	۷۹,۳	۷۹,۳	فراوانی مورد انتظار	

جدول (۱۰) نشان می‌دهد که آزمون خی دو (۵۱,۵۳) در سطح ۰,۰۰۱ معنی‌دار است. بر این اساس می‌توان فرض صفر مبنی بر توزیع یکنواخت پرداختن به نظریه بازسازی اجتماعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول را رد کرد و نتیجه گرفت که بیشترین فراوانی از لحاظ پرداختن به نظریه بازسازی اجتماعی، در کتاب‌های مطالعات اجتماعی هشتم و هفتم دوره اول متوسطه است.

جدول شماره (۱۱): بررسی وجود تفاوت معنادار بین مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی در

کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه

معنی‌داری	درجه آزادی	خی دو	سیاسی	اقتصادی	اجتماعی	فرهنگی	مؤلفه‌ها	
							کتاب‌ها	مطالعات اجتماعی
۰,۰۰۱	۳	۵۴,۷۳	۳۱	۳۱	۹۰	۸۶	فراوانی مشاهده شده	مطالعات اجتماعی
			۵۹/۵	۵۹/۵	۵۹/۵	۵۹/۵	فراوانی مورد انتظار	

جدول (۱۱) بیانگر آن است که آزمون خی دو (۵۴,۷۳) در سطح ۰,۰۰۱ معنی‌دار است. بر این اساس می‌توان فرض صفر مبنی بر اینکه توزیع یکنواختی از چهار مؤلفه بازسازی اجتماعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول آورده شده را رد نمود. بر این اساس، بیشترین فراوانی در پرداختن به مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی، در کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول متوسطه مربوط به مؤلفه بازسازی اجتماعی و فرهنگی است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه به‌طور کلی در راستای رویکرد بازسازی اجتماعی تدوین نشده است و گرچه به دو مؤلفه فرهنگی و اجتماعی به میزان کافی توجه شده است ولی آنچه حائز اهمیت است این است که مفاهیم نقادانه و چالش‌برانگیز به‌ندرت مورد توجه قرار گرفته است. همچنین دو مؤلفه سیاسی و اقتصادی در بازسازی اجتماعی به‌طور کلی نادیده گرفته شده است و در این دو مقوله به توصیف وضع موجود پرداخته شده است. به‌طور کلی با توجه به نتایج به‌دست‌آمده می‌توان عنوان نمود که در توجه به برخی از موضوعات فرهنگی بازسازی اجتماعی بسیار ضعیف عمل شده است. برای مثال؛ عدم

توجه به توسعه و تعامل فرهنگی در سطح منطقه‌ای و بین‌الملل با وجود تأکید اسناد فرادستی از جمله سند راهبردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۹۴)، توصیف میراث فرهنگی به جای بررسی نقادانه آن؛ کم‌توجهی به شاخص تنوع قومی، مذهبی و زبانی از این موارد است. در حالی که برنامه درسی در کشورهای دیگر رویکرد عمدتاً فرهنگی دارد (Puspitasari, 2021). نتایج این بخش از پژوهش با پژوهش نجفی، سبحانی‌نژاد و هرنندی (۱۳۹۴) مبنی بر کم‌توجهی کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه به بعد فرهنگی، پژوهش وفائی و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴) و پژوهش منصوری و بهجتی اردکانی (۱۴۰۰) مبنی بر کم‌توجهی به تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان؛ پژوهش عقیلی (۱۴۰۰) مبنی بر عدم توازن توزیع ارزش‌های اخلاقی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی همسو است. دو نکته را در کم‌توجهی به مؤلفه‌های فرهنگی بازسازی اجتماعی می‌توان دخیل دانست. در واقع دلایل بی‌توجهی به بازسازی اجتماعی را یکی در بعد دیدگاه سیاسی- اجتماعی حاکم بر جامعه و دیگر مربوط به ساختار نظام برنامه‌ریزی درسی باید جستجو کرد. به عبارت دیگر دلیل اول اینکه رویکرد برنامه‌ریزی درسی در نظام آموزشی ایران متمرکز است و این تمرکزگرایی منجر به عدم امکان تکالیف فرهنگی متناسب و موقعیت‌محور دانست. دومین دلیل را می‌توان به نگاه سیاسی حاکم بر تدوین برنامه‌های درسی ارتباط داد. در واقع بسیاری از تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی فرهنگی براساس نگاه سیاسی تعریف می‌شود. لذا بر این اساس، رویکرد درون‌گرایی بیشتر مورد توجه واقع شده است.

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که شاخص‌های مؤلفه اقتصادی نشان داد که به برخی از شاخص‌های بازسازی اجتماعی مثل توجه به بازار آزاد، آینده‌نگری و توجه به مالکیت فکری و معنوی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی متوسطه اول هیچ اشاره‌ای نشده است. همچنین به بعضی از این شاخص‌ها با وجود اینکه جزء مشکلات اقتصادی مهم و روز جامعه ما است، بسیار ضعیف پرداخته شده است. مثل توجه به حق مسکن و حق کار، تعامل با اقتصادهای دنیا، اقتصاد آزاد. نتایج این پژوهش همسو با پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه است که نشان می‌دهد ایران، علی‌رغم مشکلات متعدد اقتصادی به این حوزه بی‌توجه بوده و هیچ‌گونه استراتژی خاصی طراحی نکرده (طغیان‌ی و مرادی باصیری، ۱۳۹۵) و همچنین پژوهش احمدی و مختاری (۱۳۹۸) مبنی بر کم‌توجهی به مؤلفه اقتصادی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه همسو است. دلایل کم‌توجهی به مؤلفه‌های اقتصادی بازسازی اجتماعی را در نگاه اقتصاد دولتی حاکم به نظام سیاسی اجتماعی جامعه دانست. در واقع عمدتاً تربیت اقتصادی

حاکم بر نظام آموزشی ما حول محور پرورش کارمند می‌چرخد و در نتیجه مفاهیم اقتصاد بازار آزاد کمتر مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر این گر چه دیدگاه‌های اقتصادی حاکم بر کشور ایران در دو دهه اخیر به سمت رویکردهای اقتصاد بازار سوق پیدا کرده است با این حال همچنان اقتصاد تمایلات دولت‌گرایانه دارد در نتیجه عمده بحث‌های مربوط به تربیت اقتصادی در برنامه درسی حول محورهای اقتصاد دولتی بحث می‌شود.

همچنین تحلیل شاخص‌های مؤلفه سیاسی بازسازی اجتماعی نشان می‌دهد که برنامه درسی در این زمینه موفق نبوده و به ندرت نگاه نقادانه و بازسازی‌گرایه به امور سیاسی دارد. نتایج این بخش از پژوهش با پژوهش قلتاش (۱۳۹۱) مبنی بر جهت‌گیری محافظه‌کارانه در تربیت شهروندی و پژوهش علی‌پور و همکاران (۱۳۸۸) مبنی بر کم‌توجهی به مهارت‌های تفکر انتقادی در کتاب‌های دوره متوسطه و پژوهش رشیدی، امیری و سیفالله‌زاده (۱۳۹۸) مبنی بر اینکه رویکرد غالب در کتاب‌های جامعه‌شناسی در رشته علوم انسانی ترویج مؤلفه‌های سیاسی و ایدئولوژیک انقلاب اسلامی است و همچنین با پژوهش احمدی (۱۳۸۹) مبنی بر محافظه‌کار و منفعل بودن تربیت سیاسی در ایران و پژوهش‌های عابدینی بلترک و صفار حیدری (۱۴۰۰) و منیری‌فر (۱۳۹۱) مبنی بر بی‌توجهی کتاب‌های درسی به نقادی و کنجکاو، و پژوهش رضوی و همکاران (۱۳۸۹) مبنی بر عدم مطلوبیت وضعیت تربیت سیاسی در برنامه درسی دوره ابتدایی، و پژوهش درخواه، مزیدی و مفیدی (۱۳۹۱) مبتنی بر عدم وضع مطلوب مؤلفه‌های دموکراسی در کتاب‌های درسی نیز همسو است. در واقع اگرچه به بعضی از شاخص‌ها مثل حق تصمیم‌گیری افراد بر سرنوشت سیاسی خویش و آگاهی و درک مسائل سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی تا حدودی توجه شده است ولی به شاخص‌هایی مثل انتقادگری و انتقادپذیری، اصلاح نهادهای اجتماعی و کثرت سیاسی در کشور توجهی نشده و یا بسیار ضعیف بوده است به عبارت دیگر می‌توان گفت که کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه در توجه به مؤلفه سیاسی بازسازی اجتماعی تقریباً غیرفعال است.

در پاسخ به سؤال دوم براساس نتایج به دست آمده می‌توان گفت که بین کتاب‌های مطالعات اجتماعی اول متوسطه در پرداختن به نظریه بازسازی اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد و این تفاوت معنادار در بین توزیع چهار مؤلفه اصلی بازسازی اجتماعی (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی) نیز وجود داشته است. می‌توان گفت که رویکرد توجه به مؤلفه‌های نظریه بازسازی اجتماعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه یک رویکرد انتخابی است

که براساس سیاست‌ها و مصلحت‌هایی بعضی از شاخص‌های بازسازی اجتماعی را ترویج می‌کند و به بعضی از شاخص‌های بازسازی اجتماعی توجه نمی‌کند. همان‌طور که پیشتر اشاره شد بیشترین تأکید مؤلفان کتاب‌های مطالعات اجتماعی متوسطه اول در پرداختن به نظریه بازسازی اجتماعی و پیاده کردن این دیدگاه در کتاب‌های درسی به مؤلفه‌های اجتماعی و فرهنگی بازسازی اجتماعی است و کمترین توجه به شاخص‌های انتقادی، انتقادپذیری، اصلاح نهاد‌های اجتماعی، کثرت‌گرایی سیاسی است. در واقع می‌توان ادعا کرد نوعی رویکرد محافظه‌کارانه در بازسازی مسائل سیاسی مشاهده می‌شود. نظریه بازسازی اجتماعی به دنبال سیاسی بار آوردن دانش‌آموزان است و با پرداختن به مسائل سیاسی ایجاد تغییرات به هر شکلی را تجویز می‌کند. لذا طبیعی است که کتاب‌های درسی بیشتر به رویکرد جامعه‌پذیری تمایل داشته باشند

بر مبنای نتایج به‌دست‌آمده، پیشنهاد می‌شود که با مفهوم‌سازی مجدد از مؤلفه‌های بازسازی اجتماعی قابلیت و انعطاف‌پذیری لازم برای اجرای این مؤلفه‌ها در برنامه‌های درسی ایجاد شود. همچنین اهمیت بیشتری به نقش مدارس و فعالیت‌های معلمان و دانش‌آموزان در درگیری با مشکلات به‌روز و واقعی اجتماعی و ارائه راه‌حل داده شود.

منابع

- اپل، مایکل دبلیو. ۲۰۱۲. «آیا آموزش می‌تواند جامعه را تغییر دهد؟» ترجمه نازنین میرزا بیگی. ۱۳۹۵. تهران: آگاه.
- احمدی، پروین و مختاری ریحانه. ۱۳۹۸. «جایگاه مؤلفه‌های فرهنگ عمومی در تصاویر کتب مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه». **دومین کنفرانس بین‌المللی علوم تربیتی، روانشناسی، مشاوره، آموزش و پرورش**. تهران: دانشگاه جامع علمی کاربردی سازمان همیاری شهرداری‌ها و مرکز توسعه خلاقیت و نوآوری علوم نوین
- احمدی، حسن. ۱۳۸۹. «هویت از دیدگاه نظریات گوناگون و تحقیقات انجام‌شده». **روزنامه مستقل سراسری صبح ایران**.
- ارنشتاین، الن سن و هانکینز، فرانسیس پی. ۱۳۸۴. «مبانی اصول و مسائل برنامه درسی ترجمه قدسی احقر». تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.
- استانلی، ویلیام بی. ۱۳۸۱. «برنامه درسی و نظم اجتماعی». ترجمه سید رضا میر طاهر. **آموزش علوم اجتماعی**. صص ۱۹.
- اسلامی، شیرزاد. ۱۳۸۸. «مجموعه قوانین مالکیت‌های فکری». تهران: مجد.
- امامی میبدی، ابوالفضل و میر محمدی میبدی، سید مصطفی. ۱۳۹۳. «بررسی فقهی انتخاب اصلح و صالح مقبول». **معرفت سیاسی**. شماره ۱۱. صص ۸۲-۶۱.
- اوزمن، هوارده؛ و اوکراور، ام. ۱۳۸۷. «مبانی فلسفی تعلیم و تربیت (نظریه بازسازی و تعلیم و تربیت)». ترجمه عبدالرضا ضرابی. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- آینده‌بان. ۱۳۹۶. گزارش آینده‌پژوهی ایران، رسانه تخصصی آینده‌پژوهی، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، انتشار دیجیتال.
- بهمنی، لیلا؛ مرعشی، سید منصور؛ پاک‌سرشت، محمدجعفر و صفایی‌مقدم، مسعود. ۱۳۹۴. «آیا بازسازی اجتماعی و فرهنگی وظیفه مدرسه است؟». بررسی تحلیلی دیدگاه بازسازی‌گرایان اجتماعی، **علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز**. دوره ۲۳. شماره ۱. صص ۲۸-۵.
- بهور، شهین. نادری، نادر و فتاحی، شهرام. ۱۳۹۹. «تأثیر آزادی اقتصادی بر فعالیت‌های کارآفرینانه: رویکرد دیده‌بان جهانی کارآفرینی». **اقتصاد مقداری**. سال ۱۷. شماره ۳. صص ۴۳-۲۲.
- پورسلیمانی، فریده. ۱۳۸۶. «اهمیت حقوق مالکیت معنوی جهت مدیریت کارآمد تحقیق و توسعه فناوری در عصر جهانی‌شدن». **ششمین همایش مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن**. صص ۱-۲۴.

- درخواه، فریده؛ مزیدی، محمد و مفیدی، فرخنده. ۱۳۹۱. «بررسی مؤلفه‌های دموکراسی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی». پژوهش‌های برنامه‌درسی. دوره ۱. شماره ۲. صص ۱۵۲-۱۲۱.
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. ۱۳۹۰. «سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش». تهران: شورای عالی آموزش و پرورش
- ذاکری، محمد. اسدی، اسماعیل و لطفی، هادی. ۱۳۹۰. «تبیین الگوی پاسخگویی و نظارت بر نظام اداری در حکومت علوی از منظر رابطه بوروکراسی و دموکراسی». **خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت**. دوره ۲ شماره ۴. صص ۱۸-۱.
- رشیدی، احمد؛ اختیاری امیری، رضا و سیف‌الله زاده، سجاد. ۱۳۹۸. «تحلیل مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی در کتاب‌های درسی دوره متوسطه (مورد پژوهی کتاب‌های جدید جامعه‌شناسی در رشته علوم انسانی)». **جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی**. دوره ۶ شماره ۱۴. صص ۲۳۱-۲۰۷.
- رضوی، سید عباس؛ ملکی، حسن؛ عباس پور، عباس و ابراهیمی قوام، صغری. ۱۳۸۹. «بررسی تربیت سیاسی در برنامه درسی رسمی دوره ابتدایی». **روان‌شناسی تربیتی**. دوره ۶ شماره ۱۶. صص ۵۸-۱۹.
- سلطانی رنانی، سید مهدی. ۱۳۹۱. «دوری از رذایل اخلاقی و نیل به جامعه مطلوب انسانی از دیدگاه علامه طباطبایی». **اخلاق**. دوره ۲. شماره ۶. صص ۱۱۰-۸۷.
- شفیعی، حسین. ۱۳۸۹. «چگونگی دست‌یابی به یک انتخاب صحیح». **رشد آموزش علوم اجتماعی**. دوره ۱۳. شماره ۱. صص ۴۶-۴۰.
- شفیعی، محمود. ۱۳۹۹. «حقوق شهروندی: از مطالبه عمومی تا نهادسازی». **پژوهش‌نامه حقوق بشری**. شماره ۲۲. صص ۷۴-۵۵.
- شمشیری، بابک و ایزدپناه، امین. ۱۳۹۲. «امکان هم‌کناری تفکر انتقادی و تجربه دینی در برنامه تربیت دینی». **مبانی تعلیم و تربیت**. سال ۳. شماره ۲. صص ۸۸-۶۷.
- صادقی، علیرضا. ۱۳۹۴. «نقد نظریه برنامه درسی بازسازی اجتماعی». **پژوهش‌های کیفی در برنامه درسی**. دوره ۱. شماره ۱. صص ۱۰۲-۶۷.
- صالحی عمران، ابراهیم. عابدینی بلترک، میمنت و منصور، سیروس. ۱۳۹۷. «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های میراث فرهنگی: یک مطالعه کیفی». **مجله علمی پژوهشی مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی**. دوره ۷. شماره ۱. صص ۳۶-۹.
- طغیانی، مهدی و مرادی باصیری، امین. ۱۳۹۵. «تحلیل انتقادی الگوی متعارف آموزش عمومی سواد مالی از منظر اقتصاد اسلامی». **مطالعات اقتصاد اسلامی**. دوره ۸. شماره ۲. صص ۲۶۰-۲۲۷.

- عابدینی بلترک، میمنت و صفار حیدری، حجت. ۱۴۰۰. «تحلیل محتوای تفکر فلسفی در سیستم آموزش عمومی جمهوری اسلامی ایران». **پژوهش‌های برنامه درسی**. دوره ۱۱. شماره ۱. صص ۱۰۵-۱۳۲.
- عباس‌زاده، محسن و سوری، فرزاد. ۱۳۹۲. «کثرت‌گرایی سیاسی: میان نظریه و واقعیت». **پژوهش سیاست نظری**. دوره ۱. شماره ۱۳. صص ۷۱-۵۳.
- عقیلی، سیدرضا. ۱۴۰۰. «تحلیلی بر وضعیت ارزش‌های اخلاقی در کتب درسی دوره ابتدایی: روش آنتروپی شانون». **تربیت اسلامی**. دوره ۱۶. شماره ۳۵. صص ۱۶۴-۱۴۳.
- علی پور، وحیده. سیف نراقی، نادری. عزت‌الله، شریعتمداری و علی. (۱۳۸۸). «موانع تفکر انتقادی در برنامه درسی آموزش متوسطه (با تأکید بر مهارت‌های تجزیه و تحلیل، ترکیب، ارزشیابی و قضاوت)». **نشریه علمی آموزش و ارزشیابی**. دوره ۲. شماره ۷. صص ۲۰۱-۱۷۷.
- فیضی، طاهره و زارع، رضا. ۱۳۹۴. «بررسی رابطه میان تمرکززدایی اداری و حاکمیت عمومی با تأثیر دو متغیر پاسخگویی و اعتماد عمومی (مورد مطالعه سازمان دولتی استان فارس)». **مدیریت سازمان‌های دولتی**. دوره ۳. شماره ۱۱. صص ۲۶-۸.
- قادری، کاوه. ۱۳۹۵. «نقش سرمایه اجتماعی در ارتقای مسئولیت پاسخگویی مدیران بخش عمومی». **حسابداری دولتی**. دوره ۳ شماره ۲. صص ۴۲-۳۱.
- قلاتاش، عباس. ۱۳۹۱. «مبانی اجتماعی و سیاسی تعلیم و تربیت، بررسی تطبیقی رویکردها و دیدگاه‌های تربیت شهروندی». **مبانی تعلیم و تربیت**. دوره ۲. شماره ۱. صص ۶۴-۴۷.
- کاوسی، اسماعیل. احمدزاده، فرزانه و ستوه یگانه، داود. ۱۳۹۱. «طراحی الگوی توسعه روابط بین فرهنگی در عصر جهانی شدن». **مدیریت فرهنگی**. دوره ۶. شماره ۱۷.
- کریمی، محمدحسن. محمدی، مهدی. مرزوقی، رحمت اله. مزیدی، محمد و تقوی نسب، سید نجمه. ۱۳۹۷. «الزامات فرهنگی از منظر رویکرد بازسازی اجتماعی آینده‌گرا؛ در اسناد توسعه جمهوری اسلامی ایران». **معرفت فرهنگی اجتماعی**. دوره ۹. شماره ۴. صص ۳۸-۲۵.
- کهندانی، آمنه. شیرازی، فائزه و عسگری، فاطمه. ۱۳۹۴. «نوجوانی و بحران هویت». **روانشناسی و سلامت اجتماعی**. صص ۱-۱۴.
- گوئنگ، جرالذ. ۱۳۹۲. «مکاتب فلسفی و آراء تربیتی، ترجمه محمدجعفر پاک‌سرشت». تهران: سمت.
- محمدزاده، یوسف و یحوی‌دیزج، جعفر. ۱۳۹۶. «تأثیر آزادی اقتصادی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منتخب با رویکرد گشتارهای تعمیم‌یافته». **اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)**. دوره ۴. شماره ۳. صص ۱۰۳-۷۳.

- مرزوقی، رحمت‌اله و منصور، سیروس. ۱۳۹۴. «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های دوره ابتدایی از منظر جهت‌گیری جنسیتی». *زن در توسعه و سیاست*. دوره ۱۳. شماره ۴. صص ۴۶۹-۴۸۵.
- منصور، جواد. ۱۳۷۴. «فرهنگ استقلال». تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- منصور، سیروس و بهجتی اردکانی، فاطمه ۱۴۰۰. «بررسی جایگاه مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی». *مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی*. دوره ۹. شماره ۲. صص ۹۱-۱۱۲.
- منیری‌فر، محین. ۱۳۹۱. میزان تأکید کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی بر مهارت‌های تفکر فلسفی، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
- میلانی جمیل. ۱۳۹۴. «اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق آن». *مجله اقتصادی دوماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*. دوره ۱۵. شماره ۷ و ۸. صص ۲۲-۵.
- میلر، جی. پی. ۱۳۹۰. «نظریه‌های برنامه درسی ترجمه محمود مهر محمدی». تهران: سمت.
- نجفی، حسن؛ سبحانی‌نژاد، مهدی و جعفری‌هرندی، رضا. ۱۳۹۴. «بررسی میزان توجه به بعد فرهنگی اهداف مصوب در محتوای کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه ایران». *مهندسی فرهنگی*. دوره ۹. شماره ۸۳. صص ۱۰-۹۵.
- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. ۱۳۹۴. «سند راهبردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برنامه ششم توسعه (ویرایش هفتم)». تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی راهبردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- وفائی، رضا و سبحانی‌نژاد، مهدی. ۱۳۹۴. «مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی». *نظریه و عمل در برنامه درسی*. دوره ۳. شماره ۵. صص ۱۱۳-۱۱۱.
- Abbaszadeh, M., Soori, F. 2013. Political pluralism: between theory and reality, research in theoretical politics, 1(13). 53-71. (In Persian)
- Abedini Baltork, M., Saffar Heydari, H. 2021. Content analysis of philosophical thinking in the public education system of the Islamic Republic of Iran, curriculum research, 11(1). 105-132. (In Persian)
- Aktan, S. 2021. "Waking up to the dawn of a new era: Reconceptualization of curriculum post Covid-19". *Prospects*. 51:205-217.
- Appelle, M. W. 2012. Can education change society?, translated by nazanin mirzabeygi. Tehran: Agah. (Persian)
- Aqili, S. R. 2021. 'An Analysis of the Status of Moral Values in Primary School Textbooks: Shannon Entropy Method', *Journal of Islamic Education*, 16(35), pp. 143-164. (Persian)

- Bahmaee, L., Marashi, M., Paks. 2016. 'Titel: Is the school responsible for the social and cultural reconstruction 1? (Analytic study of the social reconstructionist theories)', *Journal of Educational Sciences*, 23(1), pp. 5-28. (Persian)
- Behvar, Sh., Naderi, N., Fattahi, Sh. 2020. The impact of economic freedom on entrepreneurial activities: a global entrepreneurship watch approach. *Quantitative economics*, 17(3): 22-43. (In Persian)
- Breithorde, M. I., & Swiniarski, I. 1999. "Constructivism and reconstructionism: Educating Teachers for world citizenship". *Australian Journal of Teacher Education*, 24 (1), 1-14.
- Caturianas, D., Migliarini, V., & Užpelkienė, L. 2017. "The role of education for social inequality in modern societies (with a special perspective on EU Member States)". *NESET II. Retrieved July, 4, 2019.*
- Chakraborty, S., Chakraborty, B., Daniya, V. S., & Timajo, L. 2018. "Education as an instrument of social change and enhancing teaching-learning process with the help of technological development". *Retrieved December, 23, 2020.*
- Darkhah, F., Mazidi, M., Mofidi, F. 2010. Examining the components of democracy in social education books of the elementary school, *Curriculum Research*, 1(2): 121-152. (In Persian)
- Darling-Hammond L, Flook L, Cook-Harvey CH, Barron B & Osher D. 2020. "Implications for educational practice of the science of learning and development". *Applied Developmental Science*. 24 (2); 97-140
- **Duteg, J. 2013. Philosophical, Ideological, and Theoretical Perspectives on Education. 2013. Translated by Pakseresht, M.J. Tehran: Samt.** (In Persian)
- Emami Meybodi, Abolfazl., Mirmohammadi Meybodi, M. 2014. Jurisprudential examination of the correct and acceptable choice, *political Knowledge*, 11: 61-82. (In Persian)
- Gallard Martínez, A. J., & Chapman, A. 2023. "Reconceptualization of borderlands, borders, and spaces within a multi-theoretical perspective". *Cultural Studies of Science Education*, 1-10.
- Gholtash, A. (2012). 'Political and Social Foundation of Education, Comparative study of citizenship education approaches and perspectives', *Foundations of Education*, 2(1), 47-64. (In Persian)
- Hart, C. S. 2019. "Education, inequality and social justice: A critical analysis applying the Sen-Bourdieu Analytical Framework". *Policy Futures in Education*, 17(5), 582-598.
- Karimi, M., Mohammadi, M., Marzooghi, R., Mazidi, M and Taghavinassab, N. 2018. Cultural requirements from the perspective of the futuristic social reconstruction approach in the development documents of the Islamic Republic of Iran, *Social cultural knowledge*. 9(4). 25-38. (In Persian)
- Kavoshi, E., Sotodeh Yeganeh, D. 2015. Designing Model for the Development of Intercultural Relations in the Era of Globalization, *quarterly journal of intercultural studies*. 6(16): 95-125. **(In Persian)**
- Kohandani, A., Shirazi, F and Asgari, F. 2015. Adolescence and identity crisis, *pesychology and Social health*, 1-14. (In Persian)

- Lgwe, R., & Rufai, S. 2013. "Social reconstruction through religious education: A Survey on Nigeria". *Journal of Humanity and Social Sciences*, 8 (1), 10-18.
- Mansoori, S., Behjati ardakani, F. 2020. Content analysis of elementary school social studies textbooks based on multicultural education components. *SCDS journal*. 9 (2): 91-112. (In Persian)
- Marzooghi, Rahmatallah., Mansoori, Sirus. 2020. Qualitative Content Analysis of Elementary Textbooks based on gender Orientation, *Woman in Development & Politics*, 13(4). 469-485. (In Persian)
- Medina-García, M., Doña-Toledo, L., & Higuera-Rodríguez, L. 2020. "Equal opportunities in an inclusive and sustainable education system: An explanatory model". *Sustainability*, 12(11), 4626.
- Milani, J. 2015. Resistance economy and national self-confidence, opportunities and challenges of its realization, *economics journal*. 15(7). 5-22. (In Persian)
- Miller, J. P. 2012. *Curriculum Theory*. Translated by Mahmood Mehrmohammadi, Tehran: Samt. (In Persian)
- Mohammadzadeh, Y., Yahyavi Dizaj, J. 2017. The impact of economic freedom on foreign direct investment in selected countries with a dynamic panel approach, *Quarterly Journal of Quantitative Economics*. 4(3). 73-103. (In Persian)
- Najafi, Investigating the level of attention paid to the cultural dimension of the approved goals in the content of second year secondary school textbooks in Iran. (In Persian)
- Noah, O. A., & Dosunmu, S. A. 2011. "Peace education: A prognosis for social reconstruction in Nigeria". *Educational Research*, 1 (11), 1625-1628.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2018. "The future of education and skills: Education 2030". *OECD Education Working Papers*.
- Ornstein, A and Hunkins. (In Persian)
- Oyelade, A. F. 1999. "Cultural Reconstructionism and the Nigerian educational system". *Australian Journal of Teacher Education*, 24 (1).
- Oyelade, A. F. 1999. "Cultural Reconstructionism and the Nigerian educational system". *Australian Journal of Teacher Education*, 24 (1).
- Pešikan, A., & Ivić, I. 2021. "The Impact of Specific Social Factors on Changes in Education in Serbia". *Center for Educational Policy Studies Journal*, 11(2), 59-76.
- Puspitasari, D., Widodo, H. P., Widyaningrum, L., Allamnahrah, A., & Lestariyana, R. P. D. 2021. "How do primary school English textbooks teach moral values? A critical discourse analysis". *Studies in Educational Evaluation*, 70.101044.
- Rashidi, A., Ekhtiari Amiri, R., Seifollahzade, S. 2020. 'Content Analysis of the Political Socialization Components in Secondary-School-Textbooks: Case Study of revisited textbooks of Sociology', *Sociology of Social Institutions*, 6(14). 207-231. . (In Persian)
- Razavi, Seyed Abbas., Maleki, Hasan., Abbaspoor, Abbas., Ebrahimi, Soghra, 2010. Political education in elementary school curriculum, *Educational Psychology* 6(16), 19-58. (Persian)
- Sadeghi, A. 2015. Criticism of social reconstruction curriculum theory, *Qualitative research in curriculum*, 1(1): 67-102. . (In Persian)

- Salazar, R. A., & Acido-Muega, M. 2020. "Social Reconstruction as Collaborative Efforts of Social Units to Address Social Ills and Problems in the Philippines in Time of the COVID-19 Pandemic". *Philosophy in Education*
- Salehi, O.E. Abedini Baltork, M and Mansouri, S., 2018. A content analysis of elementary school textbooks on cultural heritage components: a qualitative study. *Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies*, 7(1): 9-36. . (In Persian)
- Shaffer, M. S. 2008. "Public Culture: Diversity, Democracy and Community in the United States". Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Shamshiri, B., Izadpanah, A. 2014. 'The possibility for juxtaposition of critical thinking and religious experience in religious education', *Foundations of Education*, 3(2), pp. 67-88. . (In Persian)
- Soltani Rannani, Seyed Mehdi, 2012. Avoiding moral vices and achieving a desirable human society from Allameh Tabatabai's point of view. *Quarterly Scientific Journal of Applied Ethics Studies*, 8(28): 87-110. . (In Persian)
- Stanly, W. B. 2002. Curriculum and social order, translated by Reza mirtaher, Development of social sciences, 19. . (In Persian)
- Stephens, G. 2023. "It's because of community meeting: toward a responsive reconceptualization of social emotional learning". *Educational Action Research*, 31(2), 230-247.
- Toffler, A. 1971. "Future shock, Bantam book".
- Toghyani, M., Moradi Basiri, A. 2016. 'The Conventional Model of Financial Literacy Education, a Critical Analysis from the Islamic Economics Perspective', *Islamic Economics Studies Bi-quarterly Journal*, 8(2), pp. 227-260. (In Persian)
- Toledo, W., & Enright, E. A. 2022. "Reconceptualizing civic perspective-taking: An analysis of elementary student verbal and written contributions within a curricular intervention". *The Elementary School Journal*, 123(1), 64-98.
- Vafaei R, Sobhaninejad M. 2015. Analysis of Multicultural Education component In Textbooks. *Theory & Practice in Curriculum journal*. 3(5), 111-128.. (In Persian)
- Walker, J., Pearce, C., Boe, K., & Lawson, M. 2019. "*The power of education to fight inequality: How increasing educational equality and quality is crucial to fighting economic and gender inequality*". Oxfam.
- Woods, Z. R., Anakok, I., Clinedinst, S., & Lee, S. 2023. "Reconceptualizing Multicultural Pedagogy at Predominantly White Institutions: Decolonizing the Curriculum in Higher Education". In *The Struggle for Justice, Equity, and Peace in the Global Classroom* (pp. 70-107). IGI Global.
- Woolman, D. C. 2001. "Educational reconstruction and postcolonial curriculum development: A comparative study
- Zakeri, M., Asadi, E and Lotfi, H. 2011. Explaining the model of accountability and supervision of the administrative system in the Alavi government from the perspective of the relationship between bureaucracy and democracy, *Public policy in management*, 2(4): 1-18. (In Persian)

سال دوازدهم / زمستان ۱۴۰۲

دیرینه‌شناسی دانش روزنامه‌نگاری در ایران

• صابر نصیب علی^۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۷/۵، تاریخ تایید: ۰۰/۱/۲۰

Doi: <https://doi.org/10.22034/scm.2024.185876>

چکیده

هدف این پژوهش پروبلماتیک کردن نظام دانش روزنامه‌نگاری و نگاهی تاریخی به فرایند علمی شدن آن است. در این پژوهش از روش/نظریه دیرینه‌شناسی فوکو استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد؛ روزنامه‌نگاری از دل تنظیمات امیرکبیر متولد شد، گرچه در لحظه تولد دانش و علم روزنامه‌نگاری غایب بود، اما تولد روزنامه در ایران نمود عینی دانش روزنامه‌نگاری است و برآمدن روزنامه در ایران محصول شکلی از جهت‌گیری به جهان است، حتی اگر دانشی در این زمینه وجود نداشته باشد و رساله علمی نوشته نشده باشد. گرچه تولد دانش روزنامه‌نگاری عنصری ارزشمند برای حکمرانی و یکی از تکنیک‌های آن برای مدیریت اذهان عمومی و ابزاری برای آموزش و تربیت عمومی بود، ولی در لحظه تأسیس و تثبیتش به‌عنوان علمی آکادمیک ضمن اینکه عناصر لحظه تولد را با خود همراه داشت، اما بعد اقتصادی نیز بدان افزوده شد و خبر کالایی شد که باید به فروش می‌رسید. نفوذ این نگاه علمی و مدیریتی نوین به روزنامه را می‌توان در شیوه نگاه مدیران دو روزنامه بزرگ ایران یعنی کیهان و اطلاعات حداقل بعد از کودتای مرداد ۱۳۳۲ تا انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ ملاحظه کرد.

به نظر می‌رسد علم روزنامه‌نگاری در ایران ذیل گفتمان آموزش و یکی از ابزارهای حکمرانی به‌مثابه یک علم درآمد.

واژگان کلیدی: خبر، روزنامه‌نگاری، دیرینه‌شناسی، آموزش.